

RYNEK ARTYKUŁÓW ROLNICZYCH W PROCESIE INTEGRACJI GOSPODARCZEJ EUROPY ZACHODNIEJ

I. WSTĘP

Zapoczątkowana w 1958 r. ekonomiczna integracja sześciu państw Europy zachodniej (Niemieckiej Republiki Federalnej, Francji, Włoch, Belgii, Holandii i Luksemburga), która w końcu 1969 r. ma doprowadzić do pełnego zespolenia gospodarczych organizmów tych krajów, obejmuje także, rzecz jasna, rolnictwo. Odmienne w dużym stopniu historyczne warunki rozwoju tej gałęzi produkcji w poszczególnych państwach członkowskich Wspólnego Rynku sprawiły, iż występują tam obecnie znaczne stosunkowo różnice dotyczące zarówno wydajności gleby, jak i pracy, wyposażenia technicznego i przeciętnej wielkości gospodarstw, kosztów produkcji, warunków zbytu.

Istotną rolę w tym względzie odgrywały w przeszłości i odgrywają również nadal warunki naturalne, glebowe i klimatyczne, a ponadto różne odległości od rynków zbytu, jakimi są duże miasta i ośrodki przemysłowe. Duży wpływ na sytuację rolnictwa na tym obszarze wywierały także, szczególnie w ostatnim okresie, zróżnicowane w dużym stopniu systemy protekcjonizmu agrarnego stosowanego w poszczególnych państwach. Uwzględnić przy tym należy, iż o wysokości kosztów produkcji — stanowiących najbardziej syntetyczny wskaźnik warunków działalności rolnictwa w krajach kapitalistycznych — w bardzo poważnym z reguły stopniu decydują właśnie różne formy finansowej pomocy udzielanej rolnictwu przez państwo.

Jest więc zrozumiałe, iż opracowanie możliwych do przyjęcia przez zainteresowane rządy zasad wspólnej polityki rolnej musiało napotkać w tych warunkach na duże trudności.

II. ETAPY INTEGRACJI I KSZTAŁTOWANIE SIĘ WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ

Pierwszy etap integracji, jaki obejmował lata 1958—1961, dotyczył głównie wyrobów przemysłowych i doprowadził do stosunkowo daleko posuniętego zmniejszenia ograniczeń w obrocie tymi artykułami pomiędzy zainteresowanymi państwami. Na produkty rolnicze natomiast do 31 III 1962 r. zmniejszono cła o 30—35% i zniesiono w stosunkach pomiędzy krajami EWG kontyngenty importowe¹.

¹ *Gutachten über die Auswirkungen der EWG auf die westdeutschen Bauern ... Komitee zum Studium der gesellschaftlichen Verhältnisse und ihrer Veränderung in Westdeutschland. Berlin 1962, s. 5—6.*

Decyzje, jakie podjęte zostały przez zainteresowane rządy w wyniku konferencji brukselskiej 14 I 1962 r. — poprzedzone długimi i uciążliwymi pertraktacjami — zapoczątkowały drugi etap integracji, który przynieść ma stopniowe usuwanie barier celnych, niwelowanie różnic cen artykułów rolniczych i ukształtowanie w ten sposób wspólnej polityki rolnej². Ogólnie biorąc posunięcia te mają na celu stworzenie dla rolnictwa na całym obszarze EWG podobnych warunków działalności, co w gospodarce kapitalistycznej oznacza w pierwszym rzędzie możliwie równe warunki konkurencji³. Na podstawie decyzji powziętych w Brukseli około 90% globalnej produkcji rolniczej od 1 VIII 1962 r. wyjętych zostało spod kompetencji rządów narodowych i uzależnionych od decyzji organów EWG. Mimo nierozstrzygnięcia jeszcze szeregu istotnych problemów, np. przyszłego poziomu cen, zostały więc tym samym stworzone na tym obszarze ogólne ramy przyszłego rynku artykułów rolniczych⁴.

Wpływ drugiego etapu integracji na sytuację rolnictwa w krajach należących do Wspólnego Rynku oceniać należy, jak się wydaje, głównie z punktu widzenia poziomu cen podstawowych artykułów rolniczych, w tym bowiem czasie ma się dokonywać stopniowa niwelacja istniejących dotychczas w tej dziedzinie znacznych różnic. I tak najwyższe ceny za większość głównych płodów rolniczych płacone były w r. 1959—1960 we Włoszech i Niemieckiej Republice Federalnej, odpowiednio niższe — w Belgii, Francji i Holandii (zob. tab. I). Ceny uzyskiwane przez producentów w pierwszych dwu państwach znajdowały się przy tym powyżej przeciętnej dla Wspólnego Rynku, a trzech pozostałych — poniżej.

Producenci rolni w NRF otrzymywali więc wskutek tego ceny wyższe niż w Holandii o 17,5%, we Francji — o 16,5%, w Belgii — o 8,8%, a jednocześnie ceny te były wyższe od przeciętnych w EWG (bez Luksemburga) o 7,3%.⁵ Przedstawiona struktura cen nie może być jednak traktowana jako odbicie ponoszonych faktycznie w rolnictwie tych krajów kosztów produkcji, stanowiły one bowiem — jak już wskazano — w dużym stopniu wynik tradycyj-

² O poważnych trudnościach, jakie musiały być przezwyciężone podczas konferencji brukselskiej, może świadczyć m. in. to, iż termin podpisania porozumienia był kilkakrotnie odraczany, a wejście w życie układów zostało następnie przełożone z 1 lipca na 1 sierpnia 1962 r.

³ Por. E. Engel, *Probleme des gemeinsamen Agrarmarktes aus der Sicht der westdeutschen Land- und Ernährungswirtschaft*. „Berichte über Landwirtschaft”, Hamburg 1958, nr 4, s. 741—750.

⁴ Por. H. E. Günter, *Die Landwirtschaft hat „Ja” gesagt — Eine Betrachtung zur 2. Stufe der EWG*. „Agrarpolitische Revue”, Zürich 1962, nr 8/9, s. 266. Także: H. B. Krohn, *Die wichtigsten Ergebnisse der Brüsseler Beschlüsse über eine gemeinsame Agrarpolitik*, „Agrarwirtschaft”, Hannover 1962, nr 2, s. 51—58.

⁵ Badania nad kwestią rynków artykułów rolnych następczą szeregu trudności, w których istotną rolę odgrywa ta okoliczność, iż oficjalne kursy walutowe w przybliżonym tylko stopniu oddają różnicę w sile nabywczej walut narodowych.

nej polityki protekcjonizmu agrarnego, który np. w Niemczech od dawna uprzywilejowywał szczególnie uprawę zbóż i buraka cukrowego.

W obrocie artykułami rolniczymi pomiędzy krajami EWG na okres przejściowy (tj. do 31 XII 1969 r.) przyjęto zasadę ustalania górnej i dolnej granicy cen tych produktów. Rozpiętość pomiędzy tymi poziomami ma się stopniowo zmniejszać. Dla ułatwienia wymiany w ramach Wspólnego Rynku

TABELA I

*Ceny płacone producentom rolnym w krajach EWG w r. 1959/60
(w markach NRF za 100 kg)*

Kraj	Mleko	Wołowi- na (żywicie)	Wieprzo- wina (żywicie)	Jaja	Jęczmień paszowy	Psze- nica	Buraki cukrowe	Cena przecię- tna*
Włochy	32,4	218	236	322	28,2**	43,3	6,07	42,0
NRF	32,5	195	238	308	38,1	42,4	7,30	41,0
Belgia	31,7	179	204	284	31,3	39,5	7,44	37,7
Francja	32,2	162	210	260	26,0	30,7	5,94	35,2
Holandia	29,8	188	183	201	28,4	33,6	5,96	34,9
EWG (bez Luk- semburga)	31,7	188	214	275	30,4	37,9	6,54	38,2

* Cena przeciętna (za 100 kg tzw. jednostki zbożowej) obliczona została przy uwzględnieniu cen płaconych za pszenicę, żywicę wołowy, wieprzowy i mleko.

** Cena za kukurydzę.

Źródło: EWG Kommission, Generaldirektion Landwirtschaft, Abtlg. Bilanzen Und Studien. Reihe B, nr 2, Juni 1961.

zostały jednocześnie zniesione obowiązujące dotąd różnorodne ograniczenia, np. cła, kontyngenty ilościowe, określenie terminu dostaw i inne, a wprowadzona została na ich miejsce tzw. opłata wyrównawcza, która ma być również zniesiona w terminie do 31 XII 1969 r.⁶

Układy brukselskie nie określają więc bliżej, na jakiej wysokości kształtować się będą w przyszłości ceny artykułów rolnych, można jednak sądzić, iż ustalone zostaną na poziomie przeciętnym w stosunku do obecnie obowiązujących w krajach członkowskich EWG⁷. Rozwiązanie takie stworzy nie-

⁶ „Opłata wyrównawcza” stosowana była już poprzednio w obrocie zagranicznym jako jeden ze środków polityki handlowej, m. in. pobierano ją od 1951 r. przy imporcie do Niemiec zachodnich zboża, paszy dla zwierząt i cukru. Oznaczało to, iż na granicy inkasowano różnicę między droższymi produktami własnymi i tańszymi — pochodzącymi z importu. Może się jednak zdarzyć, iż państwo — chcąc nie dopuścić do wzrostu cen na dany artykuł na rynku wewnętrznym — dopłaca do towarów sprowadzanych z zagranicy. Por. Wörterbuch der Agrarpolitik. Erläuterungen der wichtigsten agrarpolitischen Grundsätze und Begriffe. Hamburg 1959, s. 12, 111, 149.

⁷ Por. A. Hanau, Die deutsche Landwirtschaft im Rahmen des Gemeinsamen Marktes. „Agrarwirtschaft”, 1962, nr 5, s. 142. Także, H. B. Krohn, Die wichtigsten Ergebnisse der Brüsseler Beschlüsse, „Agrarwirtschaft”, 1962, nr 2, s. 53.

wątpliwie sytuację uprzywilejowującą rolnictwo w krajach o niższych stosunkowo kosztach produkcji, a więc przede wszystkim w Holandii i Francji. Natomiast dla chłopów Niemiec zachodnich i Włoch walka konkurencyjna wewnątrz Wspólnego Rynku oznaczać będzie pogorszenie warunków uwzględniając nawet, iż rządy tych krajów zastosują środki mające na celu zapobieżenie spadkowi dochodów tej części społeczeństwa. Istotne znaczenie w tym względzie posiada również ta okoliczność, iż na obszarze EWG odrzucona została — obowiązująca dotąd w NRF przy skupie płodów rolnych — zasada uprzywilejowania produktów położonych w dalszych odległościach od rynków zbytu⁸.

Spśród ważniejszych postanowień dotyczących rynku wolnego EWG wskazać należy także na wspólny fundusz przeznaczony na koszty interwencji na rynku wewnętrznym, na popieranie eksportu, a ponadto również na finansowanie przebudowy ekonomicznej struktury rolnictwa. Fundusz ten ma stopniowo wzrastać i w końcu okresu przejściowego ma on objąć całość wydatków państw członkowskich przeznaczonych na powyższe cele⁹.

W sumie wszystkie ważniejsze kwestie w dziedzinie rolnictwa — a w szczególności dotyczące obrotu artykułami rolniczymi — zostały już na okres przejściowy podporządkowane władzom EWG, którymi są Komisja i Rada Ministrów. O daleko posuniętym ograniczeniu autonomii rządów państw członkowskich świadczyć może w szczególności to, iż decyzje ich nie mogą zmienić postanowień organów EWG, a najwyżej tylko wstrzymać ich wykonanie na okres kilku dni¹⁰.

Postanowienia dotyczące rynku produktów rolnych tworzą ogólnie rzecz biorąc, system, który określany jest niekiedy na zachodzie Europy jako „superprotekcjonizm na płaszczyźnie europejskiej”. Mimo że szereg kwestii nie zostało jeszcze dotąd ostatecznie rozwiązanych, jest niewątpliwe, iż system organizacji rynku rolnego w EWG w większym stopniu niż to miało dotąd miejsce w gospodarczych organizmach państw członkowskich wyklucza swobodę obrotu artykułami rolniczymi.

Jednym z ważnych elementów określających przyszłą sytuację gospodarczą Wspólnego Rynku będzie niewątpliwie udział własnej produkcji tych krajów w zakresie zaopatrzenia w podstawowe produkty rolnicze. Dane odnoszące się do l. 1956—1960 wskazują, iż pomiędzy poszczególnymi państwami Wspólnoty występowały w tym zakresie znaczne różnice (zob. tab. II). I tak najwyższy stopień samowystarczalności w tej dziedzinie posiadała Francja sprowadzając niewielkie stosunkowo ilości cukru, jaj, masła i znacznie więcej, bo aż 60% olejów i tłuszczów jadalnych. Spośród krajów pozosta-

⁸ Por. także H. E. Günther, *Die Landwirtschaft hat „Ja” gesagt...*, jw., s. 270—271.

⁹ Por. także H. B. Krohn, *Die wichtigsten Ergebnisse der Brüsseler Beschlüsse. „Agrarwirtschaft”*, Hannover 1962, nr 2, s. 52—54.

¹⁰ Por. H. E. Günther, jw., s. 266.

łych poważnymi nadwyżkami dysponowała Holandia wywożąc znaczne ilości ziemniaków, mięsa, jaj, masła, sera. Natomiast Niemcy zachodnie, Włochy i Belgia z Luksemburgiem zmuszone były w tym czasie sprowadzać stosunkowo duże ilości płodów rolniczych. Wszystkie kraje EWG łącznie mogły pokrywać swoje potrzeby w tym zakresie importując artykuły rolnicze (wyjątek stanowiły tylko ziemniaki, mięso wieprzowe i ser). Zob. tab. II.

Można jednak sądzić, iż przedstawiona sytuacja ulegnie w przyszłości zmianie, a to pod wpływem opracowanych już ogólnych zasad polityki rolnej bloku EWG. Ustalenie bowiem cen, jak o tym była wyżej mowa, na poziomie przeciętnym spowoduje prawdopodobnie w pierwszym rzędzie we Francji znaczny wzrost produkcji. Wskazać należy, iż jest to kraj, który już obecnie dysponuje dużymi nadwyżkami artykułów rolniczych i który będzie mógł zwiększyć odpowiednio swoje możliwości wywozu w tej dziedzinie do innych państw Wspólnego Rynku. Szczególne znaczenie posiada ta okoliczność, iż Francja dysponuje największym spośród nich areałem uprawnym i znacznymi rezerwami produkcyjnymi w zakresie wydajności z hektara¹¹.

TABELA II

Stopień samowystarczalności krajów EWG w zakresie podstawowych produktów rolniczych w latach 1956—1960 (w %)

Kraj	Zboża chleb.	Zboża paszowe	Ziemniaki	Cukier	Mięso ogółem	Mięso wołowe	Mięso wieprzowe	Jaja	Ser	Masło	Tłuszcze i oleje
Belgia — Luksemburg	65	39	96	109	96	98	100	110	33	96	22
NRF	79	68	99	81	89	87	95	56	77	92	31
Francja	104	103	100	95	100	100	101	96	104	99	40
Włochy	104	82	100	105	84	78	93	84	99	82	65
Holandia	42	29	150	89	135	102	161	242	205	179	21
EWG	91	76	102	92	95	92	101	90	100	98	41

Źródło : OEEC, *Agriculture, Production, and Consumption figures*. Paris 1961.

Szczególne znaczenie w procesie podnoszenia samowystarczalności krajów EWG w zakresie artykułów rolnych będzie posiadała produkcja zboża paszowego, od którego uzależnione jest w dużym stopniu wytwarzanie mięsa, mleka, masła, jaj. Mimo, że do r. 1960 deficyt w tej dziedzinie był znaczny, podniesienie cen skupu na ten produkt zmieni niewątpliwie istniejącą sytuację i spowoduje wzrost stopnia samowystarczalności. W dalszym ciągu natomiast importowane będą w znacznych niewątpliwie ilościach tłuszcze i oleje (z wyjątkiem masła), jak również takie produkty, które nie mogą być uprawiane w klimatycznych i glebowych warunkach Europy zachodniej. Do tych ostatnich należą m. in. kawa, herbata, kakao.

¹¹ *Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten der Bundesrepublik Deutschland* 1961, Hamburg 1962, s. 286, tab. 433. Perspectives, Paryż, 28 lipca 1962.

Niezależnie od przewidywanego wzrostu produkcji rolniczej argumentami przemawiającymi za tym, iż nastąpi zwiększenie samowystarczalności krajów EWG w tej dziedzinie jest niewielki przyrost ludności na tym obszarze, zmniejszające się tempo wzrostu dochodu społecznego i — co posiada szczególne znaczenie — niska już i zmniejszająca się nadal cenowa i dochodowa elastyczność popytu na środki żywności. Kraje te reprezentują bowiem, jak wiadomo, wysoki poziom rozwoju sił wytwórczych i odpowiednio do tego wysoki standart życiowy. Wskazać wreszcie należy, iż już przed r. 1962 tempo wzrostu produkcji rolniczej na obszarze EWG było wyższe niż wzrost konsumpcji¹².

Ewentualne przystąpienie do Wspólnego Rynku Wielkiej Brytanii nie zmieni, należy sądzić, zasadniczego kierunku zmian we wzajemnym stosunku popytu i podaży w tej dziedzinie, a nawet — być może — przyczyni się do szybszego wzrostu samowystarczalności EWG. Mimo to bowiem, iż zapotrzebowanie Anglii w tym zakresie pokrywane było przed r. 1962 w około 50% produktami spożywczymi pochodzącymi z importu, należy liczyć się z tym, iż akces tego kraju do bloku sześciu państw pociągnie za sobą włączenie do gospodarczego systemu EWG krajów tradycyjnie eksportujących żywność do Anglii. Są to — jak wiadomo — Irlandia, Nowa Zelandia, Australia, Kanada, Argentyna i jeszcze niektóre inne należące do Brytyjskiej Wspólnoty Narodów; dysponują one poważnymi nadwyżkami tych produktów¹³.

III. ROLNICTWO NRF WE WSPÓLNYM RYNKU

Wpływ, jaki wywrze Wspólny Rynek na sytuację rolnictwa w poszczególnych krajach, zależeć będzie od wielu elementów znajdujących się zarówno w sferze gospodarki jak i polityki. Trudno jednak bliżej je określić w początkowym stadium powstawania tego nowego organizmu gospodarczego. Tym niemniej analiza aktualnych warunków, w jakich znajduje się rolnictwo zachodniemieckie, pozwala — jak się wydaje — na wskazanie podstawowych czynników, jakie kształtować będą w przyszłości sytuację tej gałęzi produkcji.

Do tego czasu jednym z głównych zadań polityki rolnej rządu NRF było utrzymywanie stanu równowagi pomiędzy importem artykułów rolniczych i własną produkcją w tej dziedzinie. Eksport wyrobów przemysłowych z Niemiec zachodnich uzależniony był bowiem w poważnym stopniu od przyjęcia w zamian płodów rolniczych, pochodzących w szczególności z krajów słabo rozwiniętych. Tymczasem stworzenie nowego organizmu gospodarczego — i odgrodenie go wysokimi barierami w postaci opłat wyrównawczych od importu rolniczego z zewnątrz — oznaczać będzie w miarę zacieśniania więzów gospodarczych pomiędzy krajami EWG przyznanie państwowemu pozostałym w zasadzie monopolu na dostawy tych towarów na rynek zachodnio-

¹² A. H a n a u, *Die Deutsche Landwirtschaft im Rahmen des Gemeinsamen Marktes*, s. 137—139. Tamże H. B. K r o h n, jw., s. 53.

¹³ A. H a n a u, jw. s. 141—142.

niemiecki. Godząc się bowiem na wzrost importu wyrobów przemysłowych z NRF liczą one zarazem na znaczne powiększenie w zamian swego eksportu rolnego od tego państwa¹⁴.

I tak już w l. 1958—1960 wartość rocznego przywozu artykułów rolniczych do Niemiec zachodnich z państw EWG zwiększyła się o 900 mln marek, co sprawiło, iż udział ich w imporcie rolno-spożywczym do tego kraju wzrósł z 28°/_o do 33°/_o, jednocześnie miał miejsce spadek odpowiedniego importu z krajów EFTA z 14°/_o na 12,7^o/_o, a przywóz z krajów innych uległ zmniejszeniu z 57,8^o/_o na 54,4^o/_o¹⁵. Jest zrozumiałe iż ta — wyraźnie już zaznaczona — tendencja będzie się nadal pogłębiała w miarę zacieśniania gospodarczych więzów w łonie Wspólnego Rynku. Postępujący spadek importu rolnego do NRF z krajów trzecich pociągnie za sobą, rzecz zrozumiała, odpowiednie ograniczenie przywozu artykułów przemysłowych do tych krajów. Stanowiąc to będzie zresztą w dużym stopniu konieczność wynikającą z bilansów płatniczych tych państw z Niemcami zachodnimi. Z drugiej strony wiadome jest, iż zachodniemieckie monopole przemysłowe i przejawiający dużą ekspansję imperializm zachodniemiecki stawiają sobie za cel w krajach gospodarczo słabo rozwiniętych nie tylko utrzymanie, ale także rozszerzenie swych wpływów gospodarczych i — co za tym idzie — politycznych¹⁶.

Jak wynika z przytoczonych wyżej danych, wzmożony przewóz produktów rolniczych do Niemiec zachodnich z krajów EWG, a ponadto konieczność utrzymania importu w tym zakresie z państw innych tworzyć będą płaszczyznę walki konkurencyjnej, na której sytuacja rolnictwa tego kraju będzie wyraźnie niekorzystna. Jednolite ceny na podstawowe płody rolnicze ustalone bowiem zostaną na terytorium EWG, jak już wskazano, prawdopodobnie na poziomie niższym od aktualnie obowiązującego w NRF. I tak jeśli ceny płacone producentom rolnym obniżone tu zostaną w przybliżeniu o 7°/_o, oznaczać to będzie spadek globalnego przychodu rolnictwa z 20 mln marek na 19 mln, a więc o 5°/_o¹⁷.

¹⁴ J. w., s. 143.

¹⁵ *Statistisches Jahrbuch über Ernährung...*, 1961, s. 250, tab. 375.

¹⁶ O konieczności utrzymywania stosunków handlowych opartych na imporcie przez NRF płodów rolniczych pochodzących z krajów nie należących do EWG pisał T. Sonnemann, podsekretarz stanu w bawarskim ministerstwie rolnictwa: „...aus wirtschaftlichen wie aus politischen Beziehungen die Bundesrepublik auf den Agrarhandel mit Ländern ausserhalb der EWG kaum verzichten kann und dass ihnen Einfuhrmöglichkeiten nach wie vor eröffnet werden müssen, auch wenn die Deckung eines wachsenden Verbrauchs aus der eigenen Produktion und aus den mit Präferenzen ausgestatteten EWG-Lieferungen mehr als ausreichend erfolgen könnten”. T. Sonnemann, *Die deutsche Agrarwirtschaft zwischen EWP und EFTA*. „Berichte über Landwirtschaft”, 1961, Heft 2, s. 206—207.

¹⁷ A. Hanau, jw., s. 143. Ceny płacone producentom rolnym różnią się, rzecz jasna, od poziomu cen detalicznych, które płaci konsument. Można jednak przypuszczać, iż powstanie Wspólnego Rynku — oddzielonego wysokimi barierami od importu rolnego z zewnątrz — spowoduje tendencję do wzrostu tych ostatnich.

Skuteczną walkę konkurencyjną rolnicy zachodnioniemieccy będą mogli podjąć tylko w zakresie niektórych artykułów pochodzenia zwierzęcego, mianowicie drobiu i jaj. Ponadto w pewnym stopniu będą mogli oni wykorzystywać w niektórych okęgach bliską odległość dzielącą ich od dużych rynków zbytu. Zarazem jednak chłopci w NRF nie będą mogli korzystać — przynajmniej w dotychczasowych rozmiarach — z wielu form protekcjonizmu agrarnego, jak np. subwencji państwa przy zakupie nawozów sztucznych, co spowodować może dalszy spadek ich dochodów¹⁸.

Dla uzupełnienia przedstawionego stanu rzeczy wskazać również należy, iż większość rolników w Niemczech zachodnich nie posiada możliwości pozwalających na odpowiednio szybką obniżkę kosztów produkcji i zwiększenie w ten sposób swoich szans w walce konkurencyjnej. W kwestii tej panuje zgodna na ogół opinia, iż proces przeobrażeń strukturalnych rolnictwa — i co za tym idzie — jego pełnej rekonstrukcji technicznej będzie musiał obejmować tu w przybliżeniu 15 lat. Tym samym więc przystosowanie się do nowych, znacznie trudniejszych warunków konkurencji nie zostanie zakończone do r. 1969¹⁹.

Trudniejsze warunki konkurencji, spadek cen sprzedawanych płodów i prawdopodobne zmniejszenie się dochodów chłopów w Niemczech zachodnich przyspieszy więc niewątpliwie występujący w tym kraju proces upadku mniejszych gospodarstw²⁰. Ponieważ rząd NRF nie będzie w stanie uprawiać w dotychczasowym stopniu polityki protekcjonizmu w odniesieniu do rolnictwa, procesy racjonalizacji i przystosowywania się tej gałęzi produkcji do nowych warunków działalności staną się bardziej kosztowne. Istotne znaczenie posiada przy tym fakt, iż dochody właścicieli gospodarstw rolnych utrzymują się w Niemczech zachodnich na poziomie znacznie niższym niż zyski otrzymywane od kapitałów ulokowanych w przemyśle. Włączenie rolnictwa NRF do Wspólnego Rynku spowoduje wreszcie, wskutek przedsta-

¹⁸ Problematyce rolniczej Wspólnego Rynku i perspektywom przyszłego rozwoju sytuacji w tej dziedzinie poświęcone są dwie prace zachodnioniemieckich autorów: *Die Agrarwirtschaft im Gemeinsamen Markt. Der EWG-Vertrag, seine Bestimmungen und Konsequenzen für die Land- und Ernährungswirtschaft*, herausgegeben von E. Engel, Hamburg 1957 i druga: E. Engel, H. Dansmann, *Agrarpolitik und Agrarmärkte in der EWG, Lage- Probleme- Aussichten*, Hamburg 1959.

¹⁹ Por. A. Hanau, jw., s. 147; H. B. Krohn, jw., s. 53. O tym, iż rolnictwo zachodnioniemieckie w procesie integracji gospodarczej napotka na duże trudności świadczyć może także żądanie NRF, by okres przejściowy dla tej gałęzi gospodarki przedłużony został do 31 XII 1969 r., podczas gdy wszystkie państwa pozostałe należały na skrócenie tego terminu do 30 VI 1968 r.

²⁰ W l. 1949—1960 ilość gospodarstw o powierzchni 2—5 ha zmniejszyła się w Niemieckiej Republice Federalnej o 29,6%, a powierzchnia zajmowana przez nie — o 29,1%. Odpowiednie liczby dla gospodarstw kategorii 5—10 ha wynoszą 14,8% i 12,8% (*Statistisches Jahrbuch über Ernährung...*, 1961, s. 23, tab. 28).

wionych przyczyn, wzmożenie tempa odchodzenia sił roboczych z rolnictwa do przemysłu²¹.

W sumie proces koncentracji produkcji, jaki występuje w rolnictwie tego kraju i który ulegnie niewątpliwie w ramach EWG przyspieszeniu, dokonuje się w warunkach istnienia specyficznego trójkąta sprzeczności. Trójkąt ten obejmuje z jednej strony mające na celu poprawę stanu interesów własnego rolnictwa postanowienia zawarte w uchwalanych od kilku lat tzw. „Zielonych Planach”, z drugiej — zobowiązania wynikające z układów o EWG i potrzebie — konieczność utrzymywania stosunków handlowych przez NRF z innymi krajami świata. Drobnotowarowe w swej masie rolnictwo Niemiec zachodnich poniesie więc w pewnym stopniu koszty zwiększenia możliwości ekspansji monopoli przemysłowych tego kraju na rynki partnerów z EWG²².

IV. JEDNOLITY RYNEK ARTYKUŁÓW ROLNICZYCH A MIĘDZYNARODOWE STOSUNKI HANDLOWE

Jednolity rynek artykułów rolniczych w łonie EWG rozpatrywać również należy z punktu widzenia wpływu, jaki będzie on wywierał na międzynarodowe stosunki handlowe. Mianowicie wprowadzenie wskazanych wyżej opłat „wyrównawczych”, mających stanowić główne narzędzie polityki handlu zagranicznego w tej dziedzinie, uniemożliwi faktycznie na obszarze EWG konkurencję w zakresie wielu artykułów rolniczych ze strony obcych importerów. Postanowienia dotyczące obrotu tymi produktami wskazują bowiem wyraźnie, iż stosowany dotychczas protekcjonizm w obrębie poszczególnych państw zastąpiony zostanie obecnie „superprotekcjonizmem”²³.

Do tych państw, których bilans handlowy — wskutek autarkicznej w zasadzie polityki rolnej bloku EWG — ucierpi w pierwszym rzędzie, należeć będą niewątpliwie kraje gospodarczo słabo rozwinięte położone poza Europą. Skazane na import podstawowych w wielu przypadkach artykułów przemysłowych, w tym również sprzętu inwestycyjnego, mogą one bowiem płacić za to głównie — lub też nawet wyłącznie — produktami rolniczymi. Zmniejszenie tego eksportu będzie więc dla nich oznaczało odpowiednie ograniczenie możliwości ich gospodarczego rozwoju.

²¹ W kwestii skutków przyłączenia rolnictwa NRF do Wspólnego Rynku por. także R. Plate, E. Wörmann, *Landwirtschaft im Strukturwandel der Volkswirtschaft*, Sonderheft 14 der Agrarwirtschaft, Hannover 1962.

²² Por. także *Gutachten über die Auswirkungen der EWG...*, s. 3—5.

²³ Na marginesie rozważań dotyczących sytuacji rolnictwa w EWG warto wskazać, iż istnieją istotne różnice pomiędzy zasadami, na jakich oparte zostały podstawy polityki rolnej we Wspólnym Rynku, a systemami protekcjonizmu rolnego istniejącymi w kapitalistycznych krajach Europy pozostających poza tą organizacją. Ogólnie biorąc te ostatnie stosowały dotychczas dalej idącą ochronę interesów rolnictwa. Por. także R. Juri, *Die Landwirtschaft und die europäische Wirtschaftsintegration, EWG und EFTA, Konkurrenz auf dem europäischen Markt*, „Agrarpolitische Revue” 1961, Heft 3—4, s. 73/74; H. E. Günther, jw., s. 271—272.

Pewien wyjątek będą tu stanowiły niektóre kraje afrykańskie, a mianowicie były kolonie francuskie; jako tzw. kraje stowarzyszone mają bowiem one korzystać w handlu z EWG ze znacznych preferencji celnych. Chodzi tu jednak głównie o możliwości eksportu na terytorium Wspólnego Rynku takich artykułów, które nie mogą być wytwarzane w klimatycznych i glebowych warunkach Europy zachodniej, a ponadto niektórych surowców pochodzenia rolniczego jak kaczuk, bawełna, juta.

W sumie jednak rynek rolniczy EWG spowoduje, należy sądzić, dość daleko sięgające przesunięcia i niekorzystnie wpłynie na ukształtowaną historycznie międzynarodową wymianę, zależną zresztą w dużym stopniu od warunków naturalnych biorących w niej udział krajów. Powstały więc głównie ze względów politycznych blok sześciu państw Europy zachodniej — rozwiązując ich niektóre problemy gospodarcze — spowoduje niewątpliwie zarazem zaostrzenie właściwych dla kapitalizmu sprzeczności w skali światowej.